

підтверджує і нещодавнє соціологічне дослідження проведене Центром Розумкова, яке встановило, що 53,7% мешканців України вважають, що державна загальноосвітня школа має подавати «поряд із матеріалістично орієнтовними знаннями також релігійні знання» [<http://risu.org.ua/ukr/news/article;7311>].

Які треба робити висновки з цих даних? Для прихильників введення “Християнської етики” у школі ці данні є аргументом, що ініціатива президента та Міністерства освіти та науки є виправданою та має підтримку у населення — якщо є попит, то має бути пропозиція. Однак, я роблю інші висновки.

Українськими громадянами не поважається чинне законодавство України. Фактично українське суспільство готове закрити очі на антизаконну ініціативу, бо ця ініціатива здається їм цілком логічним кроком на шляху до “відродження української духовності”.

Чому я називаю введення “Етики віри” у державних школах антизаконною ініціативою, адже, викладати її будуть не священнослужителі, а вчителі історії та літератури, а отже церква фактично залишається осторонь від викладання цього предмету? Але хочу зацентувати увагу на іншому положенні законодавства України, згідно якого усі релігії рівні й є не припустимим привілеї або обмеження однієї з релігій. В українському законодавстві немає поняття “традиційна церква” чи “традиційна релігія”. З правової точки зору усі релігії, незалежно від їх “традиційності” — рівні. Виходячи з цього, предмет “Етика віри” має не лише розкривати положення християнської, ісламської та іудейської етики, але й буддиської, кришнаїтської, язичницької й усіх інших релігійних течій та напрямів, які, принаймні, зареєстровані в Україні.

Виходячи з такого загального стану суспільної свідомості, яка не розуміє антизаконного характеру певних рішень — було б більш логічним збільшити кількість годин з предмету “Основи правознавства”, а не введення предмету із сумнівною назвою — “Етика віри”.

Консолідація християнських церков України на основі обстоювання християнських цінностей говорить лише про те, що екуменізм є реакцією, в першу чергу, на секулярну культуру, а релігійне суспільство. Відстоювання викладання християнської етики у державних школах вказує на кризу українських церков, на їхню неспроможність розвивати інститут недільних шкіл (хоча майже кожна релігійна організація має якусь форму релігійної освіти для дітей або дорослих).

Для світської держави така консолідація має свої позитиви та негативи. Позитивним, безперечно, є те, що співпраця церков означає

розвиток релігійної толерантності у суспільстві, зменшення конфліктів на релігійному ґрунті: консолідація тих груп, які досить довгий час знаходились у конфронтації. Негативом, може стати, агресивне нав’язування релігійних стандартів у різних сферах суспільного життя, що для світської держави є небажаним. Звісно голос церков та релігійних організацій, як репрезентантів віруючого населення України, має братися до уваги у державній внутрішній політиці. Однак, політика “відродження духовності” українського суспільства має бути у рамках чинного законодавства та не повинна зводитися лише до сприяння розвитку релігійних організацій та їхніх ініціатив.

Крالیук П.

ВИКЛАДАННЯ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ ЯК ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Уже більше десяти років в Україні відносно активно дебатується питання введення викладання в школах християнської етики (можливі інші назви цього курсу, які, тим не менше, мають релігійно-етичну чи релігійно-культурну спрямованість). Фактично ця проблема постала буквально в перші роки незалежності України. У ряді регіонів, передусім це стосується Галичини, даний курс при відповідній підтримці органів місцевого самоврядування уже став компонентом шкільної освіти. Загалом викладання цього курсу (чи подібного йому) здійснюється майже в усіх областях України. Щоправда, за винятком галицьких областей, це викладання має здебільшого епізодичний та фрагментарний характер.

Такий стан речей став можливим лише при наявності певних структур, що підтримували, а то й активно лобювали цю ідею.

Передусім до таких варто віднести конфесійні структури. В умовах незалежної України, де практично повністю був реалізований принцип свободи совісті й перед релігійними організаціями відкрилися широкі можливості для їхньої діяльності, з часом виникла жорстка міжконфесійна конкуренція. На сьогодні вона чітко простежується між православними Церквами, між православними та греко- й римокатоликами, між православними, греко-католиками, частково римокатоликами, з одного боку, та протестантами, між самими протестантськими Церквами. До того ж, спостерігається посилення

релігійної конкуренції між християнськими конфесіями й мусульманством.

Деякі конфесії, щоб вистояти в конкурентній боротьбі й, по можливості, розширити свою сферу впливу, не обмежуються традиційними засобами, а вдаються до нових форм. Фактично такою новою формою для них є викладання християнської етики в школі. Завдяки цьому предмету вони сподіваються закріпити свої позиції серед підростаючого покоління.

Найбільш активними в даному плані є греко-католики й протестантські Церкви.

Для перших християнська етика фактично перетворилася в своєрідний засіб катехізації. Це простежується в Галичині, де є намагання через цей шкільний курс прищепити (хай навіть у невираженій формі) деякі положення Греко-Католицької Церкви. Тим самим греко-католики сподіваються, виховуючи молодь у відповідному дусі, зберегти Галичину як “свою територію”.

У протестантів дещо інші цілі. Не маючи в Україні якоїсь своєї “канонічної” території, вони займаються активним місіонерством у різних регіонах. З допомогою викладання християнської етики в школах представники цих конфесій сподіваються прищепити молодим людям певні погляди, стереотипи сприйняття, які є близькі їм і в перспективі могли б спрацювати на їхню користь. Зокрема, вони орієнтують викладання християнської етики на біблеїзм, власне, вивчення біблійних текстів, на критику деяких теорій (наприклад, теорії еволюції).

Те, що проблемою викладання християнської етики в школі, в основному, переймаються греко-католики та протестанти, визначило два підходи до викладання цього предмету. Правда, ці відмінності іноді не видаються суттєвими і часто йде творення якихось “компромісних” варіантів.

Для греко-католиків та їхніх прихильників характерна апеляція не лише до християнських (зокрема, біблійних) ідей, а й до певної християнської символіки і до українських національних традицій, які отримали релігійне оформлення. Фактично вони ставлять перед собою завдання сформувати не лише християнина, а й українського патріота.

Щодо протестантів, то їхня орієнтація на викладання християнської етики має, здебільшого, космополітичний характер. Вони, як правило, дистанціюються від українських традицій, а намагаються все звести до чистого біблеїзму.

Однак конфесійні структури і близькі до них організації - це далеко не всі лоббісти введення християнської етики в школах. Тут ми

хотіли б застеретти, що в поняття лоббізм не вкладаємо якогось негативного змісту. У даному випадку виходимо з того, що нинішні суспільства, в т.ч. й українське, є структурованим. І будь-яка структура має свої інтереси, які вона відстоює, лоббіює. Це - цілком закономірно. Тому нічого немає поганого, коли ми говоримо, що та чи інша Церква, виходячи зі своїх внутрішніх інтересів, лоббіює введення християнської етики в школи. Питання в іншому, наскільки цей конфесійний інтерес співпадає з інтересами загальносуспільними.

Другим типом лоббістів введення християнської етики в школах виступають деякі політичні партії, передусім ті, які мають у своїй назві слово “християнська”. Ці партії, особливо перед виборами, починають піднімати дане питання. Щоправда, це впливає не з внутрішніх потреб цих партій, а політичної кон'юнктури, тобто з потреби прихилити на свій бік виборців.

Окрім цих двох типів лоббістів, існують деякі інші структури, а також окремі ентузіасти. Однак у даному випадку вони не є достатньо впливовими. І їм так чи інакше доводиться узгоджувати свої інтереси та свою діяльність з конфесіями чи зацікавленими політичними партіями.

Проте не слід вважати, що введення християнської етики в школи зводиться до вузькоконфесійних чи вузькопартійних інтересів. Ця проблема нині отримала загальносуспільне значення.

У даному випадку цікаво відстежити аргументи, які використовуються для обґрунтування необхідності введення християнської етики в школи в публічних дискусіях. Дані дискусії певним чином є рефлексією проблем, що існують на загальносуспільному рівні. Правда, варто мати на увазі, що ця рефлексія не завжди є достатньо адекватною.

Фактично аргументи на захист викладання християнської етики в школах зводяться до кількох типів аргументів.

Перший тип аргументів умовно можна назвати традиціоналістським. Аргументи даного типу є апеляцією до попереднього, “дореволюційного” досвіду. Мовляв, колись у школах викладався “Закон Божий”, який і включав у себе християнську мораль. Ця добра традиція була знищена більшовиками. А тому зараз її треба відновити.

Такі аргументи зараз виглядають малопереконливо і до них вдаються рідко. Більш частіше використовують другий тип аргументів, котрий можна умовно назвати “європейським”. У даному випадку здійснюється апеляція до досвіду деяких європейських країн, де в школах викладаються релігійні предмети. Ці аргументи виглядають приблизно

таким чином: у країнах Європи в школах здійснюється релігійне виховання, ми “прямуємо в Європу”, отже - нам теж треба ввести в школах релігійне виховання, зокрема, викладання християнської етики.

Третій тип аргументів умовно можна назвати актуальним. Ці аргументи виходять з того, що останнім часом в українському суспільстві спостерігаються негативні суспільні явища, у т.ч. й в плані моральному. У певному сенсі можна говорити про зростання аморальності, що, до речі, відзначають соціологи. У такій ситуації викладання християнської етики в школах, виховання молодих людей у дусі християнства розглядається як один із способів повернути моральність суспільству.

Всі ці аргументи мають не лише своїх прихильників, а й критиків. До того ж, противники введення християнської етики в школи аргументують свою позицію тим, що викладання релігійних дисциплін у школі суперечить принципу відокремлення Церкви від держави й школи від Церкви.

Дійсно, цілий ряд аргументів на користь викладання християнської етики в школі є малопереконливими. Принаймні, ті аргументи, які є не стільки рефлексією актуальних суспільних проблем, скільки відображають певні стереотипні уявлення. До таких передусім варто віднести традиційний та “європейський” типи аргументів. Особливо сумнівно виглядають аргументи традиційного типу. Викладання “Закону Божого” в “дореволюційних” школах не може виступати для нас прикладом. Тодішня суспільна ситуація, як і школа, значно різнилися від того, що ми маємо зараз. І механічно переносити елементи тодішньої освітньої системи, вмонтовуючи їх у нинішню, є справою нереальною.

Краще виглядають аргументи “європейського” типу. Враховуючи євроналаштованість значної частини наших громадян, особливо у Західних регіонах, вони видаються більш переконливими. Мовляв, якщо викладання релігійних дисциплін здійснюється в школах країн Європейського Союзу, то чому цього не зробити в нас. Адже ми хочемо ввести в себе євростандарти. Але при цьому не враховується той момент, що викладання релігійних дисциплін здійснюється не в усіх європейських країнах (принаймні, в порядку обов'язковості). Деякі з них, наприклад, Франція, підкреслюють свою секулярність. А там, де це викладання відбувається, то воно ґрунтується на певних національних традиціях. Тому механічно переносити досвід викладання релігійних дисциплін у окремих європейських країнах на український ґрунт видається малоперспективною заміною.

Найбільш переконливо виглядають аргументи актуального типу. Як зазначалося вище, спостерігається певна деградація моралі в сучасному українському суспільстві, що відзначається соціологами. Прихильники викладання християнської етики в школі вважають, що ця дисципліна допоможе зупинити моральну деградацію, прищепивши підростаючому поколінню відповідні моральні принципи. Саме це актуалізує дану проблему, виводить її на загальносуспільний рівень. Вона фактично перестає бути проблемою конфесій чи політичних партій, а стає проблемою якщо не всього, то, принаймні, значної частини українського суспільства.

Нині українське суспільство опинилося в непростому становищі, коли йдеться про моральні орієнтири особистості. За часів існування радянського устрою сформувалася певна система, яка відповідним чином творила символічний світ людини й орієнтувала її на певний тип морально поведінки. Руйнування цієї системи, а також числені негаразди економічного, соціального, політичного плану дезорієнтували людей.

Одним із головних факторів творення символічного світу сучасного українця стали засоби масової інформації. Фактично вони замінили офіційну церкву традиційного суспільства чи комуністичну партію суспільства радянського. Якщо проаналізувати роботу провідних цих засобів в сучасному українському суспільстві, то побачимо, що вони творять дуже сумнівний, з точки зору моралі, символічний світ. Насильство, кримінальні злочини, ігнорування закону й моральних правил, сексуальна свобода - це часто подається як норма. Не дивно, що, сприймаючи такий символічний світ, молода людина вдається до деструктивної поведінки.

Звісно, не варто переоцінювати значення школи. Їй в нинішніх умовах важко протистояти засобам масової інформації. Однак її комунікаційний, а також виховний потенціал залишається достатньо великим. Школа все таки може виробити в учнів певний тип поведінки, що протистоятиме тому типу, який пропагується ЗМІ. І в цьому плані викладання християнської етики могло би відіграти далеко не останню роль. Слід враховувати, що вона через свою апеляцію до вищої сили (Бога) робить відповідні норми поведінки обов'язковими, такими, що не піддаються сумніву. Ця деонтологічна налаштованість визначає ефективність християнської (як і загалом релігійної) етики.

Християнська етика також апелює до цінностей, що мають суспільно конструктивний характер. Правда, цей конструктивізм варто шукати не стільки в біблійних текстах, які з'явилися в умовах відмінного від теперішнього традиційного суспільства, скільки у інтерпретаціях цих

текстів. Кожна християнська конфесія хоча й посилається на Біблію як свій ідейний фундамент, тим не менше, творить “свою етику” в залежності від конкретних часових та етнічних умов. Тому, на нашу думку, найбільш вдалим для нашого суспільства було б не просто викладання християнської етики, яка ґрунтується на чистому біблеїзмі (та й в принципі такої етики бути не може), а християнської етики, яка є органічно вписаною в українські традиції. У цьому сенсі найбільш конструктивним було б викладання в школах курсу “Християнська етика в українській культурі”.

Юраш А.

РОЗВИТОК ІНСТИТУЦІЙ З НАУКОВОГО ВИВЧЕННЯ РЕЛІГІЇ В СТРУКТУРІ КЛАСИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Ми маємо намір сконцентрувати тут свою увагу на конкретній проблемі: як репрезентувати релігію у рамках університетської програми? Маємо намір подати тут проблему присутності релігії в університеті у ширшому контексті, відповідаючи на кілька запитань:

- як релігія може бути з’ясована та репрезентована у рамках університетської програми?
- яким є місце традиційної теології у сучасному громадському чи державному, але позаконфесійному університеті?
- якого типу відносини існують між теологією та сферою наукового вивчення релігії?
- чому теологи часто опозиціонують розвиткові наукового вивчення релігії?
- яким є найдоречніше місце наукових релігійних студій у структурі т.зв. класичного університету?

Отож, серед різних викликів, які супроводжують розвиток системи вищої університетської освіти у модерний час (у другій половині ХХ-го століття найперше), є проблема присутності релігії (релігійної освіти, теології, релігійних студій тощо) у рамках університетської програми в цілому.

На етапі заснування та початкових стадіях розвитку європейської університетської системи (так само, як і освітніх закладів ісламу) релігія (теологія) була не просто суттєвою частиною освітньої системи, але

часто, власне, суттю освіти як такої. Пізніше у контексті загальних процесів секуляризації релігійний сегмент освітньої системи зменшувався. Викладання теології зустрічало багато звинувачень у порушенні багатьох принципів секулярного світу (розмежування між релігією і державою, рівність усіх релігій і філософських систем, плюралістичний характер освіти і т.д.). Саме тому реалії модерного світу вимагали подальшого збільшення відстані між релігією (теологією), з одного боку, та освітою, вищою університетською освітою у першу чергу, з іншого боку.

Але, незважаючи на тиск описаних вище обставин, вивчення релігії збереглося в деяких університетах у традиційних теологічних формах. У цьому контексті ми можемо згадати не лише власне церковні чи релігійні університети (систему католицьких університетів, наприклад), але й деякі класичні університети також.

Щоправда, коли в історичному вимірі ми можемо говорити тільки (чи винятково) про теологічну парадигму релігії (ми маємо на увазі як загальне, так і глибоке, спеціальне усвідомлення цього феномену в усіх можливих вимірах), то сучасні обставини пропонують плюралістичний підхід до розуміння релігії – щонайменше у вигляді двох парадигм: традиційної, себто *теологічної*, і так званого *наукового вивчення релігії чи релігійних студій (релігієзнавства – в українському варіанті)*. Таким чином, ми вживатимемо три останні терміни як синоніми, що стосуються однієї ділянки: *наукове вивчення релігії* – як дефініцію для цілої наукової сфери, що має за мету осягнення феномену релігії, *релігійні студії* (в англійському варіанті – *religious studies*) – як назву конкретної університетської дисципліни, що репрезентує в рамках освітнього процесу досягнення відповідної наукової традиції, а *релігієзнавство* – як абсолютний синонім до останнього терміну (релігійних студій), оскільки саме така дефініція на сьогодні утвердилась як найбільш звична та вживана на означення відповідної університетської дисципліни у багатьох країнах Східної Європи (наприклад, в Польщі, Україні, Росії і т.д.).

Теологічна спадщина є настільки багатою, що, без жодних сумнівів, можна назвати багато причин, аби до неї звертатися та розвивати за сучасних обставин також. Тобто, теологія має багато як історичних, так і інших причин та прав, аби бути представленою в сучасних університетських програмах: в університетах, заснованих релігійними організаціями (церковні чи конфесійні заклади), в ролі інтегративної, сутнісної, обов’язкової частини програми, а в громадських чи державних позаконфесійних університетах – як та частина програми,